

Ivan Koštiál:

Slovenske folklorske drobtine.

I.

Leta 1894. je izdal Val. Ostermann¹ znamenito folklorsko knjigo „La vita in Friauli“ („Življenje na Furlanskem“).² Ker žive po Furlanskem tudi Slovenci, zato govori Ostermann skoro v slehernem poglavju tudi o slovenskih praznih vérah, navadah in nazorih, ako se razločujejo od romanskih (furlanskih). Povsod se izraža objektivno in trezno; nikdar ne rabi sramotilne besede o Slovencih, kakor imajo navado laški časniki v Avstriji. Navadni njegov izraz je „nella Slavia italiana“ ali pa „i nostri Slavi“ in „Slavia nostra“. — Oglejmo si izbrana mesta o Slovencih iz posameznih oddelkov lepe, zelo vestno sestavljene knjige!

Iz I. poglavja: Ob rojstvu vsakega otroka prižge Bog novo zvezdo na nebu. — Slovenci štejejo svojih „dvanajst svetih noči“ od sv. Lucije do božične noči; drugače pa Furlani in Lahi. Na dan sv. Treh kraljev pišejo Slovenci na vrata začetnice imen kraljev med številkami, iz katerih je zložena letnica, — Slovani imajo svojo Bábó - Jago, poosebljeni vihar. Ta izbriše vsak sled človeških stopinj ter se ustavi zlomljena šele na meji gostih gozdov. — Sredstvo zoper točo: V ital. Slaviji polagajo srpe izven koč tako, da so ostrine obrnjene proti nebu. Toča neha tudi, ako se da otročiču celo žitno zrno pogoltniti; koristno je tudi, če se postavijo stoli in klopi z nogami navzgor, da čaravnice, ki delajo točo, padejo na nje ter tako poginejo. Drugo sredstvo: Puška se nabaše z blagoslovljenim smodnikom in z žebli, ki so bili izdrti na pokopališču iz rakev. —

¹ Rojen l. 1841. v Gemoni, umrl kot ravnatelj učiteljsišča v Trevigliu l. 1904.

² La vita in Friauli. Usi, costumi, credenze, pregiudizi e superstizioni popolari. Udine, 1894. Tipografia Domenico del Bianco, Editore. M. 8°. 716 str.

Knjiga je razdeljena v 12 poglavij: I. Vraže, predsodki in nazori o kozmogoniji, vremenoslovju in fizikalni geografiji. — II. Vraže, predsodki in nazori o zemlji, vodi, rudah, zakladih. — III. O poljedelstvu in rastlinah. — IV. O živalih, pastirstvu, lovu itd. — V. O mladosti in ljubezni. — VI. O zakonu. — VII. O nosečnosti, porodu, krstu, dojenju in reji dece. — VIII. O boleznih, zdravljenju in ljudskih (domačih) zdravilih. — IX. O dolgem življenju, smrti in pogrebnih šegah; prikazni mrtvecev. — X. O čarovnicah in čarovništvu, svetnikih in njih močeh. — XI. O družabnem življenju. — XII. Razne šege in navade osebne življenja; običaji, nazori in predsodki, ki niso zapopadeni v prejšnjih poglavjih.

Kadar grmi in se bliska, pravijo Slovenci, da sv. Elija podi hudiča, ki se zateče v sili pod križ; svetnik pa razdrobi križ. Zato je nevarno stati med nevihto blizu križa. — V šentjanški noči delajo otroci takozvani „medili“, ki ga zovejo ital. Slovani kres. Prižiga se na vrhovih; skoraj vsa vas vrvi tje. Med tem ko gori, bijejo plat zvona, streljajo iz pušk in možnarjev ter vse prebivalstvo kriči veselja. — Padajočo zvezdo imajo za ugašajočo človeško življenje.

Iz II. poglavja: V nekaterih slovenskih vaseh ponujajo dragemu gostu ob vstopu v hišo kruha, vina in ščepec soli, „običaj, ki se ujema s šegami južnoslovanskih narodov“ („popoli Jugo-Slavi“).

Iz III. poglavja: V slovenskih krajih Italije so nekateri stari ljudje ohranili stare noše; mladina pa je sprejela splošno italijansko obleko. — Kurnike obdajajo z omejem (*Aconitum napellus*), strupeno rastlino, da bi se ne približale lisice; omej se imenuje tudi „lisjak“. — Neki star pastir v Kobaridu zna z dvema znamenjema in z malo besedami takoj pregnati vsako nesrečo; zlasti zna ozdraviti neki prišč (izpuščaj), ki ga povzročujejo neki gadje s svojim strupenim dihom(!). — Zoper hemoroide ali zlato žilo rabijo Slovenci pelin. Ovretke pelinovega perja prežene glavobol; oparek takega listja pa pomaga tistim, ki zaradi utrujenosti ne morejo nič spati. — Na strani 193. pravi Ostermann: „Moji babici, ki je imela bronhitido, ki je bila dosti let zanemarjena in zato na videz neozdravljiva, je pripomogel neki Rezijan do znatnega zboljšanja; dal ji je piti prevretke jelove, borove in mecesnove smole.“ — Slovani pazijo, da se njihove čebele ne približajo ravševemu ali slečevemu cvetu (rhododendron), ker menijo, da je sok te rastline za čebele strupen.

V tem poglavju navaja avtor med drugimi furlanskimi rastlinskimi imeni tudi nekaj slovenskih izposojenk: simirik(e) iz čemerika, sernisiš (ali sernikuliš) iz črnica, barburise morda iz púrpelica, kímel (ne naravnost od Nemcev), kren, sešpe ali žešpe iz češpa.¹

Iz V. poglavja: V Reziji in v enem delu beneške Slovenije se zapenjajo deklški čevlji, kakor duhovniški, z zaponkami. — Na isti strani popisuje Ostermann, kako si zavezujejo Rezijanke naglavne rute.

Iz VII. poglavja: Leta 1641. so obtožili Slovensko Magdaleno, češ da je bila dala nekemu otroku (tujemu) žolča v usta ter pri tem

¹ Prof. Štrekelj pa je dokazal še sledečim furlanskim rastlinskim imenom slovenski izvir: simbar iz cimbor(a), gartuža iz gartroža, krompir, píre iz pira, triškule iz goriškega „troskva“, kokul iz kokolj, pušpan, rapátt iz repáč, vuisinš iz višnja. (Archiv für slav. Philologie XXXI, str. 203–209).

izgovorila na tihem neke besede („mlečno čarodejstvo“). — V Reziji je šega, da pride otročnica nekaj tednov po porodu k cerkvenim vratom, od glave do pete odeta z rjuho ali velikim kosom platna; včasih ima na glavi klobuk čez platno. Ko dobi blagoslov ter je vpeljana v cerkev, odloži belo oblačilo ter se vrne domov v domači obleki.

Iz VIII. poglavja: „Čudna je navada, ki jo imajo ženske v nekaterih vaseh italijanske Slovenije: med »perilom« nosijo naglavno ruto na drugačen način kot po navadi,“ to pa iz praznovnosti. — Zoper pšeno (Rotlauf) rabijo Slovenci na Beneškem prav barbarsko sredstvo; na deski napravijo tri kupčke smodnika, to zažgo ter drže bolni del telesa nad gorečo snovjo; potlej se namažejo opekline z oljem!

Iz IX. poglavja: Po pogrebu pojo Slovenci razne pobožne mrtvaške pesmi in molijo tretjino rožnega venca. — Na mrtvaški oder polagajo poleg mrliča reči, ki so bile živemu najdražje. Krdelo žensk poveljuje pokojnikove čednosti in kreposti. Ko se vrnejo od pogreba, jedo in pijo obilno v hiši pokojnikovi in včasih se konča vse s slovesno pijanostjo, ki utolaži žalost ali vsaj odzame zavest žalosti. — V Reziji spremljajo sorodniki mrliča z jokom in poveljevanjem. Pri pokopališčnih vratih se deli siromakom kruh; potlej se vrnejo domov, kjer se priredi pojedina, pri kateri ima nekdo mrtvaški govor.

Iz X. poglavja: Razen mnogo domačih izrazov imajo Furlani za hudiča tudi slovensko izposojenko kudičo (iz hudič), kar piše Ostermann „cudičhio“. — Kraj, kamor se stekajo obsedenci z vsega Furlanskega in zlasti iz sosednjih slovenskih deželá Avstro-Ogrske, je Clausetto (furl. Klaužèt). Eksorcisti (zaklinjalci zlih duhov) v tem kraju so večidel Slovenci. — V ital. Slaviji delijo premožne rodbine na vseh vernih duš dan siromakom hlebčke iz turščične moke in v vinorodnih krajih postavljajo na mizo vino, da bi ga pile duše mrličev, ki se vračajo v pohode. — V Reziji in drugih slovenskih krajih na Furlanskem vidiš povsod kalvarije z majhnimi stolpiči (capitelli), kjer so razne postaje rožnega venca naslikane; na vrhu griča se pa vzdiguje cerkva ali vsaj večji obok. V furlanskih vaseh pa so kalvarije redke. — Kadar kdo praznuje svojo „novo mašo“, tedaj je vsa vas deležna veselja njegove rodbine; prispevajo vsak po svojih močeh. — V Gumín (furl. Glemóne) prihajajo peš romarji iz Rezije, ziljske in dravske doline na Korškem i. dr. — Torke ali torklje so zahajale, kakor veruje

slovensko ljudstvo, ob torkih in sobotah pozno ponoči v hiše, kjer so bile zbrane predice, ki so se bolj zabavale kot pa delale, in to v družbi veselih mladeničev. — Movje so duše tistih otrok, ki so umrli nekrščeni; te iščejo miru, letaje po zraku in vzdihovaje, da bi jih ljudje slišali. Gorje mu, kdor se jim roga s smehom ali žvižganjem; kazen ga doleti takoj.

Iz XI. poglavja: Izmed plesov je morda rezijanski najznačilnejši. Godba je čudna nenija v „molu“ („modo minóre“) v poskočnem tempu. Navadno godeta dva na vijolino in kontrabas. Napeve rezijanskih plesov je objavila Ella de Schultz-Adaiewski. (Sledi natančnejši popis plesa). V Reziji sem videl na dan opasila (žeganja) in pri ženitovanju plesati po cesti, brez poda; za rezijanski ples so mogoča vsaka tla, da le ni prod (gramoz). Le mraz lahko prisili ljudi, da plešejo po zimi po hišah. — Tudi v Sloveniji obhajajo predpust veselo; prav posebna zabava je veselica, ki se prireja ob pričetku poljskega dela. Z velikim hrupom vozijo orala okrog, ki dela brazde po snegu ali po mokri zemlji. Zadnji večer pred pustom sežigajo slamnatega moža („pust žgati“); otroci tečejo po poljih ter vihte goreče metle; temu pravijo „poditi pust“.

Iz XII. poglavja: Že v začetku XV. stoletja, če ne že prej, so si izposodili Furlani od Slovencev besedo „likof“ (iz srvn. lítkouf). Ostermann razlaga pojem likofa prav podrobno (na str. 700). Istotam piše: „Neki Karnjelj¹ mi je povedal, da je videl v furlanski Slaviji (ni mi znal povedati, katerega dne), kako so blagoslovljali vse štiri življe; škropili so z blagoslovljeno vodo ogenj, studenčnico, zrak in polja.

Na str. 500 pripoveduje avtor furlansko pripovedko, v kateri je ista snov kakor v brezštevilih pravljicah in pesmih o Lenori: mrtvi pride po ljubico. Prevedel sem jo v slovenščino, ker kaže sledove slovanskega izvira, kakor glede na kraj dejanja tako tudi z ozirom na nekatere specifično slovanske podrobnosti.

„Pod Avstriji je moral neki mladenič v vasi Talmašonš (blizu Belgráda na Furlanskem), ki je imel rad neko krajanko, oditi k vojakom, h konjištvu. Prisegla sta si bila večno zvestobo ter da ne zapustita drug drugega nikoli. Ubogi mladenič je padel v vojski, ne da bi se mogel poprej oženiti z njo. Nekega večera je čulo dekle trkati na vežna vrata in glas, ki je klical njeno ime. Ko stopi na cesto, zagleda svojega ljubega na konju. Pozval jo je, naj

¹ Karnjeli, furl. Čarnjéj, so prebivalci gorate Karnije, severnega dela Furlanskega, južno od Koroškega.

se popne k njemu v sedlo, da bi vkup dirjala po poljanah. Dekle, ki ni vedelo za njegovo smrt ter bilo presrečno, da ga vidi zopet, se ni dalo pozvati dvakrat in je skočilo za fanta na konja. Jahala sta proti pokopališču. Spotoma je fant zdaj pa zdaj tiho pel:

„Glej, kakó lepó sveti ščep!
Živ in mrtev človek jezditá vkup!“

In vsakikrat jo je vprašal, obračajoč se nazaj k njej: „Has — tu paúre tu?“ („Ali te je kaj strah?“) Ko se je prva radost izkadila, zapazi ubogo dekle, da sedi v sedlu z mrtvecem, in zato jej je dih zastajal in kurja polt jo je izpreletavala. Jezdila sta mimo neke hiše; ona se je ohrabrila in poprosila svojega druga, naj ji pusti razjahati za trenotek, da bi se napila. On je ustavil konja ter je pomagal stopiti doli; a komaj se je doteknila zemlje, je hušknila prestrašena revica skozi hišna vrata in mu jih zaloputnila pred nosom. Mrtvec jo je jel milo prositi in rotiti, naj se vrne iz hiše, in ker se je odločno branila, jo je poprosil, naj mu vsaj dovoli, da se dotakne kakšne njene stvari, preden se loči od nje za zmerom. Dekle mu pomoli skoz ključavnico konček svojega predpasnika; ker pa s tem ni bil zadovoljen, je bila tako neprevidna, da mu je pomolila konec svojega mezinca. Mrtvec ji ga je mahoma odtrgal ter oddirjal, ne da bi zapustil drugega znamenja za seboj.“

Za večino slovanskih inačic je značilno, da zbeži dekle v trenotku, ko ima stopiti v grob ali pa spozna spremljevalca za mrtveca, v hišo ter se tam zaklene. Ker je tudi v navedeni furlanski pripovedki tako, zato ni dvomiti, da je ta prišla od Slovencev k njih zahodnim sosedom. Ne sme se prezreti, da je bila pokrajina okoli furlanskega Belgrada slovenska, na kar spominjajo še tradicija in krajevna imena; vasi v bližini se imenujejo Gorica, Goričica, Glavnica, Šklavnik, Martinjak.

